

УДК 378.126

НАТАЛЯ БІДУК

доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницький національний університет, МОН України
Адреса: вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
E-mail: biduk_nm@rambler.ru

**МАГІСТЕРСЬКА ПІДГОТОВКА ЯК СКЛАДОВА
ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА:
БРИТАНСЬКИЙ ТА УРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД**

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз проблеми професійного становлення молодих дослідників в умовах магістерської підготовки. На основі вивчення літературних та документальних джерел з'ясовано, що базовим принципом професійної підготовки магістрів є науково-дослідницька парадигма. Обґрунтовано необхідність використання інноваційних ідей зарубіжного досвіду для підвищення якості магістерської освіти відповідно до європейських стандартів. Наголошено на ключових цілях і головних завданнях магістерських програм, які слугують наступною сходинкою для кар'єрного та наукового зростання фахівця. Зазначено, що важливим джерелом визначення стратегічних напрямів розв'язання проблеми професійної підготовки магістрів є вивчення та об'єктивний аналіз зарубіжного досвіду провідних країн світу (США, Австралії та Великої Британії). Виявлено особливості науково-дослідницької підготовки магістрів, розглянуто шляхи підтримки і розвитку науково-дослідницької діяльності, а також стимулювання професійного розвитку магістрів-дослідників у Великій Британії та Україні. Підкреслено, що обґрунтування концептуальних засад магістерської підготовки має здійснюватися з урахуванням низки теорій: соціального, людського, інтелектуального і культурного капіталу; кар'єрної орієнтації; конструктивізму і когнітивізму; неперервної освіти та освіти дорослих; особистісно орієнтованого навчання; положень порівняльної педагогіки.

Ключові слова: магістерський ступінь, науково-дослідницька діяльність, молодий дослідник, професійний розвиток, дослідницька програма, теоретичний і практичний досвід, Велика Британія, Україна, науково-дослідницька підготовка, дослідницьке навчання, дослідницькі навички.

ВСТУП

Забезпечення інтенсивного розвитку наукової та дослідницької діяльності інноваційного спрямування, підвищення економічної ефективності університетської освіти, перехід до динамічної ступеневої (дворівневої) підготовки фахівців, соціальна відповідальність вищої школи за збереження фундаментальної науки та формування наукової еліти, гарантування високої якості навчального процесу та наукових досліджень – ці та інші напрями проголошені стратегічними завданнями у програмних документах міжнародних організацій, зокрема ООН, Ради Європи, Європейської комісії, ЮНЕСКО. Реформування національної системи вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації зумовило необхідність визначення нових пріоритетів і структурно-змістових змін в магістерській підготовці, що вплинуло на її цілі і завдання.

Науковий аналіз документальних і літературних джерел, вивчення досвіду професійної підготовки магістрів у ВНЗ України засвідчили, що сьогодні існує низка проблем у магістерській освіті, які потребують поступового розв'язання, а саме: наукове обґрунтування концептуальних засад магістерської підготовки; забезпечення якості професійної підготовки магістрів; оновлення законодавчого, організаційно-педагогічного й науково-методичного супроводу тощо.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у визначенні стратегічних напрямів забезпечення професійного становлення молодих дослідників в умовах магістерської освіти з урахуванням інноваційних ідей зарубіжного досвіду.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упродовж останніх десятиліть українські та британські науковці активно займаються дослідженням проблем ступеневої освіти, професійної підготовки магістрів. Наукову цінність становлять дослідження з проблем філософії вищої освіти (В. Андрущенко, Р. Барроу (R. Barrow), І. Зязюн, Д. Карр (D. Carr), В. Кремень, Х. МакКарті (Ch. McCarthy), Д. Маскелл (D. Maskell), І. Робінсон (I. Robinson), С. Харвей (S. Harvey), Г. Хоружий), неперервності, реформування та інноваційного розвитку вищої освіти (В. Бакіров, Л. Гриневич, М. Згуровський, С. Кахн (S. Cahn), П. Кіней (P. Keeney), В. Луговий, Н. Ничкало, С. Рендалл (C. Randall), Б. Робін (B. Robin), Ж. Таланова), організаційно-педагогічних засад підготовки магістрів (В. Берека, С. Бурдіна, С. Вітвицька, Р. Гріффітс (R. Griffiths), М. Хілі (M. Nealy), Н. Хьюїтт-Дандас (N. Hewitt-Dundas). Погляди науковців спрямовані на необхідність створення належних умов для забезпечення системної магістерської підготовки відповідно до європейських освітніх стандартів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трансформація вищої освіти супроводжується різноманітними організаційними змінами, передусім, оновленням місії університетів, пріоритетами яких визначено завдання гнучкого управління інтелектуальними і матеріальними ресурсами, стимулювання інновацій, посилення науково-дослідницької діяльності та просування наукового продукту на ринку праці, створення виробничо-наукового освітнього простору. Історично склалося, що саме в університетах народжувалися нові знання, формувалися наукові гіпотези і теорії, універсальні світоглядні позиції для розуміння життя та людини. Університет спрямовує свою діяльність на надання універсальних знань молоді, яка згодом утворює інтелектуальну еліту суспільства. При цьому університет завжди символізує органічну цілісність самої науки [1].

Водночас на початку XXI століття актуалізувалася проблема «масового відтоку наукової еліти» та «інтелектуального знекровлення» вищої школи, що зумовило руйнування наукових шкіл, які є основою науки університетської освіти. Серед шляхів розв'язання цієї проблеми Є. Астахова пропонує розробку механізмів розвитку та сприяння академічній та науковій мобільності студентів і викладачів [2, с. 33–36]. Відомий учений М. Згуровський переконаний в необхідності створення потужних регіональних освітньо-науково-інноваційних центрів на базі провідних університетів або об'єднань університетів і наукових установ, навколо яких повинна зосередитися конкурентоспроможна освіта і наука, високотехнологічний бізнес за координуючої ролі регіональної влади [3]. Українські науковці одностайні щодо переорієнтації національної системи вищої освіти і науки на підготовку людського капіталу, що забезпечить інноваційний розвиток країни на основі тісної взаємодії вищої освіти,

науки, бізнесу та влади. Учені добре розуміють, що повноцінне входження у європейський освітній простір потребує глибокого переосмислення структури й організації навчального процесу, забезпечення його гнучкості, розширення можливостей для самостійної роботи студентів, створення ефективних програм контролю і моніторингу якості підготовки магістрів [4, с. 37–47].

На наше переконання, забезпечення конкурентоздатності університетської освіти, нової якості магістерської підготовки та зростання людського потенціалу можливе за умов урахування зовнішніх і внутрішніх чинників, а саме: загальноєвропейських тенденцій розвитку освітніх систем; сучасних тенденцій розвитку національної системи вищої освіти; соціально-економічних та культурно-історичних закономірностей розвитку українського суспільства; динамічності змін у потребах особистості, науки, економіки і ринку праці; еволюційного випереджувального характеру світової освітньої політики тощо. Обґрунтування концептуальних засад магістерської підготовки має здійснюватися з урахуванням низки теорій: соціального, людського, інтелектуального і культурного капіталу; кар'єрної орієнтації; конструктивізму і когнітивізму; неперервної освіти та освіти дорослих; особистісно орієнтованого навчання; положень порівняльної педагогіки. Засадничими положеннями професійної підготовки магістрів повинні бути, з одного боку, – поглиблена науково-методологічна, теоретична і загальнопрофесійна підготовка, з іншого, – універсальність і широта знань. При цьому варто зосередити увагу на таких професійних функціях магістрів: аналітичній, дослідницькій, проектувальній, організаційній, управлінській, рефлексивній, прогностичній.

Досліджуючи континентальні та європейські підходи до організації та розвитку магістерської освіти, зокрема в США, Австралії, Великій Британії робимо висновок, що завданням магістерських програм є підготовка молодих дослідників до наступного етапу їх кар'єрного зростання як у напрямі дослідницької діяльності, так і у напрямі досягнення успіху в різних галузях зайнятості; сприяння і створення можливостей, оптимальних умов для здійснення власного внеску в дослідження певної наукової галузі або дисципліни.

Автономія університетів в зарубіжних країнах уможливило диверсифікацію магістерських програм та ступенів. Наприклад, у британському досвіді магістерські ступені поділяють на: «академічні» («taught») і «наукові» («research») відповідно до співвідношення академічного (structured learning) та незалежного навчання (independent study); «професійні» («professional») і «практичні» («practice») відповідно до домінування режиму навчання: навчання в реальних виробничих умовах (work-based learning) або практико-орієнтоване навчання (practice-related learning). Ключовими характеристиками є терміни навчання, стратегічні цілі, зміст, структура, методи та форми навчання, засоби діагностики, взаємозв'язок подальшого професійного розвитку і кар'єри. Найбільш поширеними є три типи магістерського ступеня: дослідницький (research); спеціалізований/просунутий (specialised/advanced); професійний/практичний (professional/practice). Метою дослідницького ступеня є підготовка магістрів-дослідників, здатних проводити оригінальні наукові дослідження упродовж незалежного навчання; отримання досвіду організації наукових досліджень та їх реалізації; підготовка до дослідницьких програм докторського ступеня або до дослідницької діяльності у межах подальшої кар'єри [5].

Британська науково-педагогічна спільнота переконана, що науково-дослідницька діяльність є важливим аспектом формування особистості майбутнього дослідника,

оскільки вона слугує потужним засобом селективного відбору кадрів для підготовки висококваліфікованих фахівців, збереження і відновлення потенціалу наукових шкіл. Науково-дослідницька діяльність розглядається ученими як організована підсистема системи професійної підготовки магістрів, яка передбачає інтелектуальну творчу діяльність, спрямовану на вивчення конкретного предмета (явища, процесу) з метою отримання об'єктивно нових знань та їх подальшого використання в практичній діяльності [6, с. 263].

Науково-дослідницька діяльність тісно пов'язана з дослідницькими здібностями, які логічно кваліфікувати як індивідуальні особливості особистості, що є суб'єктивними умовами успішного здійснення дослідницької діяльності. Дослідницькі здібності виявляються у глибині, міцності оволодіння способами і прийомами дослідницької діяльності, але не зводяться до них. Важливими у цьому процесі є прагнення до пошуку, здатність оцінювати його результати, вміння будувати свою подальшу поведінку в нових умовах. Інтеграція науково-дослідницької діяльності у процес професійної підготовки магістрів сприяє формуванню науково-творчої, інтелігентної особистості, яка має високий рівень методологічної культури, творчо володіє методами пізнання та наукової діяльності, готова до роботи в галузі наукоємних технологій.

На нашу думку, у формуванні змісту професійної підготовки магістрів вагомим значення має наукова складова. Ця компонента забезпечує широту та фундаментальність освіти, максимальну наближеність її до сучасного рівня наукових знань у відповідній галузі, формування компетенцій самостійного здійснення наукових досліджень і отримання нових знань. Наукова складова магістерської програми повинна містити загальну фундаментальну наукову підготовку (забезпечує формування системних концепцій), фундаментальну наукову підготовку зі спеціальності та теми наукових досліджень (забезпечує формування інструментальних концепцій), наукову практику, а також проведення наукових досліджень і підготовку магістерської роботи. Такий підхід сприятиме формуванню наукового світогляду магістрів, оволодінню магістрами методологією і методами наукового дослідження для досягнення високого професіоналізму; формуванню дослідницької культури і розвитку наукової ерудиції; розвитку компетентнісного і творчого мислення; залученню молодих дослідників до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики; участі магістрів у створенні та розвитку наукових шкіл, творчих колективів; вихованню в університетах резерву вчених; задоволенню потреб магістрів у неперервному самостійному поповненні знань з метою формування глибокої системи знань як ознаки міцності.

У контексті досліджуваної проблеми науковий і практичний інтерес становить модель (стратегія) науково-дослідницької підготовки магістрів, розроблена відомим британським науковцем Р. Гріффітсом. В основу моделі покладено введення дослідницької компоненти в освітні програми шляхом виконання магістрами індивідуальних дослідницьких проектів в умовах аудиторних занять і самостійної роботи, їхнього активного залучення до досліджень, які проводяться в університетах. Алгоритм її успішної реалізації ґрунтується на взаємозв'язку дослідницько-орієнтованого навчання (*research-based learning*, RBL) та дослідницько-орієнтованого викладання (*research-based teaching*, RBT). Згідно з класифікацією Р. Гріффітса існує декілька моделей RBT, які відрізняються взаємозв'язком навчання і викладання, а саме: дослідницько-кероване викладання (*Research-led teaching*) – викладання, спрямоване на розвиток умінь «презентації інформації», опрацювання результатів наукових

досліджень з ключових проблем; дослідницько-орієнтоване викладання (*Research-oriented teaching*) – викладання, спрямоване на дослідження наукових процесів, розуміння наукових досліджень, розвиток наукової культури, формування дослідницького «духу»; дослідницько-пошукове викладання (*Research-based teaching*) – викладання на основі дослідницької діяльності, акцент зроблено на розвиток умінь формулювання завдань і методики проведення досліджень [7, с.712]. Науковці А. Дженкінс та М. Хілі розширили класифікацію Р. Гріффітса, ввівши поняття «дослідницько-практичне викладання» (*Research-tutored teaching*), що спрямоване на безпосереднє залучення магістрів до дослідницького процесу. Ці моделі викладання можуть бути реалізовані як самостійно (відповідно до курсу навчання, освітньо-кваліфікаційного рівня, типу магістерської програми тощо), так і комплексно [8]. Відповідно до цієї моделі наукове дослідження є інструментом навчання магістрів, яке отримало назву «проблемно-пошукове навчання» (*enquiry-based learning, EBL*). Його метою є зосередження уваги на вивченні результатів наукових досліджень з ключових проблем; сприяння розумінню напрямів досліджень і формування наукового світогляду; формування навичок здійснення самостійних досліджень; залучення магістрів до процесу пізнання і формування самомотивації до наукової дискусії; розвиток аналітичного і критичного мислення; формування наукової культури. Основна увага концентрується на досвіді і науковому пізнанні. Викладач знімає з себе функцію основного джерела знань і виконує функції «посередника» в їх отриманні. Підготовка дисертаційного дослідження є оптимальним середовищем для формування науково-дослідницької компетенції магістра-дослідника.

Для підтримки і розвитку науково-дослідницької діяльності, а також стимулювання професійного розвитку магістрів-дослідників активну роль відіграють наукові програми. Наприклад, відома у Великій Британії програма «GRAD» стартувала 2003 року як пілотний п'ятирічний проект (2003-2007 рр.), місія якого полягала у запровадженні трансформацій щодо планування, організації та реалізації наукових досліджень в системі післядипломної освіти. Головними цілями програми були: забезпечення особистісного і професійного розвитку молодих дослідників в умовах післядипломної освіти та за її межами; забезпечення науково-освітньої інтеграції та створення можливостей для отримання відповідних професійних навичок за дослідницькими магістерськими програмами; практична допомога освітнім установам щодо провадження професійної підготовки фахівців за дослідницькими програмами; постійна розробка інноваційних проектів та впровадження нововведень з метою пошуку ефективних шляхів забезпечення особистісного і професійного навчання та розвитку молоді наукової еліти; залучення інвестицій в науку та професійну підготовку дослідників; розвиток наукового партнерства. Успішній реалізації програми «GRAD» сприяли Організація розвитку кар'єри (The Career Development Organisation, CRAC), Національний центр удосконалення (National Centre for Excellence, CfE), Британська група розвитку молодих дослідників у вищій освіті (UK Higher Education Researcher Development group), наукові ради.

Програма «GRAD» кардинально змінила поле науково-дослідницької та навчальної діяльності в системі післядипломної освіти Великої Британії. Серед досягнень програми – впровадження у професійну підготовку магістрів спеціального курсу «Ефективний дослідник», розробленого Единбурзьким університетом. Водночас цей курс спрямований не лише на удосконалення дослідницьких навичок магістрів, а також на підвищення наукової кваліфікації викладацького персоналу. До 2007 року

програма «GRAD» успішно реалізувала себе у 116 інституціях, у тому числі 40 університетах Великої Британії (78 % отримали щонайменше 10 тис. фунт. стерл. фінансової допомоги з Фонду Роберта – засновника програми).

З 2008 року важливу місію програми «GRAD» продовжила нова програма «Vitae», що фокусується на залученні наукової еліти британського суспільства до організації та забезпечення високої якості науково-дослідницької діяльності в освітніх установах. Напрями її діяльності значно ширші – від розвитку індивідуальних наукових проектів до масштабних наукових місій. Особливе значення має співпраця з університетами щодо забезпечення професійного і кар’єрного розвитку магістрів в науковій сфері. Програма відіграє важливу роль у розвитку інновацій, поширенні практичного досвіду та стимулюванні освітнього сектора до забезпечення високого рівня професійної підготовки та професійного розвитку дослідників-початківців. Ключовими цілями програми «Vitae» є: підтримка та забезпечення ефективної політики щодо професійного розвитку молодих дослідників; забезпечення вищої освіти ресурсами та необхідним практичним інструментарієм; забезпечення можливостей відкритого доступу до ресурсів; розробка засадничих положень програм підтримки і подальшого розвитку магістра-дослідника [9].

ВИСНОВКИ

Вивчення британського досвіду дозволяє зробити висновок, що науково-дослідницька підготовка магістрів орієнтована на одержання ними додаткових професійних знань, формування науково-дослідницьких компетенцій, умінь та навичок, наукової культури, набуття професійного досвіду, формування професійної етики та мотивації для подальшого професійного і кар’єрного розвитку.

Зазначимо, що сьогодні в Україні змінилися пріоритети освітніх установ щодо сприяння науковому становленню магістрів як молодих дослідників. Зокрема, українські студенти-магістранти мають можливість брати участь у різних міжнародних наукових проєктах, програмах обміну, конференціях тощо. Заслугує на увагу участь магістрантів у пілотному міжнародному конкурсі «Сталий розвиток – Науковий дебют», який відбувається під патронатом депутата Європейського Парламенту, Прем’єра Уряду Республіки Польщі (1997–2001), Голови Європейського Парламенту (2009–2012) професора Єжи Бузека. У реалізації цього проєкту від України активну участь бере НАПН України під патронатом її Президента Василя Кременя.

Успішній організації й проведенню міжнародного наукового заходу сприяє ретельна колективна робота НАПН та ВНЗ України під опікою академіка-секретаря Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України Неллі Ничкало. Часточку своєї душі Нелля Григорівна вкладає в формування нової молодішої генерації майбутніх науковців у нашій державі. На її переконання, цей проєкт є важливим і перспективним, адже майбутні науковці (а це еліта наших держав) в сучасному інтерактивному світі потребують підтримки у наданні можливостей щодо ознайомлення зі здобутками колег та презентації власних досягнень задля активної співпраці і ведення відвертого конструктивного діалогу на європейському рівні. Учасники конкурсу з глибоким інтересом досліджують методологічні та соціально-економічні впровадження ідей сталого розвитку в Україні, про що свідчить якість досліджень, обраних аспектів проблем, самостійність та об’єктивність наукового аналізу реального стану різних аспектів сталого розвитку, а також критичне мислення й відповідальне ставлення майбутніх науковців до своєї майбутньої професійної діяльності [10, с. 234–235].

Серед основних напрямів наукових пошуків студентської молоді міжнародного конкурсу 2013 року, передусім варто виокремити такі: філософське обґрунтування підходів до побудови культурного континууму між Сходом і Заходом; трансформація смисложиттєвих орієнтацій молоді в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів; виокремлення українського контексту комунікативних чинників в європейському просторі; розвиток екологічної культури різних категорій громадян; активне осмислення перспектив використання прогресивних ідей європейського і, зокрема, польського досвіду в системі освіти України; розкриття творчого потенціалу педагогічної освіти та післядипломної освіти для розв'язання завдань сталого розвитку; вивчення особливостей роботи з обдарованими школярами; формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів; дослідження соціально-економічних потреб інноваційного розвитку суспільства, якому може передувати професійна мобільність студентської молоді; вивчення проблем та перспектив сталого економічного розвитку в Україні на загальнодержавному і галузевих рівнях; розгляд постіндустріальної моделі розвитку суспільства, екологічно-орієнтованого розвитку підприємств, проблем екологічної безпеки і застосування зеленої хімії; вивчення індикаторів сталого розвитку екосистем та біорізноманіття української природи.

Учасники конкурсу в рамках проекту третій рік поспіль довели високий рівень своєї підготовки до порівняльного наукового аналізу проблем сталого розвитку, завдячуючи високому рівню майстерності проведення конкурсу, можливості відчутти дух інтелектуально сильної й духовно багатой польської нації, а також можливості наукового спілкування із знайомими українськими і польськими науковцями. Отже, формування молодого науковця, яке починається в стінах вищого навчального закладу, потребує значної державної підтримки, залучення висококваліфікованого наукового та викладацького потенціалу, підвищення відповідальності університетів за якість магістерської освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хоружий Г. Ф. Європейський простір вищої освіти: ціннісні аспекти розвитку / Г. Ф. Хоружий // Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. – 2011. – Т. 1. – 700 с.
2. Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Харьков, 16–19 нояб. 2010 г.) / М-во образования и науки Украины, Харьк. облгосадминистрация, Совет ректоров вузов Харьк. региона, Нар. укр. акад. ; [редкол.: В. И. Астахова и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – 364 с.
3. Згуровський М. Вища освіта на зламі суспільного розвитку [Електронний ресурс] / М. Згуровський // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 5. – 8 лют. 2013. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/vischa-osvita-na-zlami-susplnogo-rozvitku.html>.
4. Бакіров В. С. Вища школа України: на шляху до європейських стандартів / В. С. Бакіров // Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Харьков, 16–19 нояб. 2010 г.) / М-во образования и науки Украины, Харьк. облгосадминистрация, Совет ректоров вузов Харьк. региона, Нар. укр. акад. ; [редкол.: В. И. Астахова и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2010. – С. 37–46.
5. Master's degree characteristics. – Mansfield : The Quality Assurance Agency for Higher Education, 2010. – 19 p.

6. Hewitt-Dundas N. Research intensity and knowledge transfer activity in UK universities / N. Hewitt-Dundas // *Research Policy*. – Amsterdam [u.a.] : Elsevier. – 2012. – Vol. 41. – Issue 2. – P. 262–275.

7. Griffiths R. Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environment disciplines / R. Griffiths // *Studies in Higher Education*, 2004. – Vol. 29 (6). – P. 709–726.

8. Healey M. Linking research and teaching exploring disciplinary spaces and the role of inquiry-based learning / M. Healey // in R. Barnett (ed.) *Reshaping the university: new relationships between research, scholarship and teaching*. Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press. – 2005. – P. 67–78.

9. VITAE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vitae.ac.uk/>

10. Ничкало Н. «Сталий розвиток – Науковий дебют 2013»: нові результати / Нелля Ничкало // *Порівняльна професійна педагогіка : наук. журнал / голов. ред. Н. М. Бідюк*. – К. ; Хмельницький : ХНУ, 2014. – № 2 (Т. 4). – С. 229–236.